

ODGOVORNOST I RAZUMIJEVANJE SLOBODE

Bruno Ćurko

Zadarska privatna gimnazija, Zadar

Primljeno, 10. siječnja 2005.

CINAZ (Centar za izvannastavne aktivnosti Zadar) u svojoj lepezi ima i Radionicu za kritičko mišljenje. To je radionica u kojoj pokušavamo učenike srednjih škola potaći da započnu kritički percipirati stvarnost oko sebe, ne radi pukog kritiziranja, već radi vlastite istine. Ova je radionica održana 19. lipnja 2004., a na njoj su sudjelovali **Tanja Ćelica, Ivana Kragić, Marina Marelja, Thais Praić, Karla Švorinić** i voditelj radionice **Bruno Ćurko**. Sudionicima radionice je nekoliko dana prije održavanja bio podijeljen tekst o kojem su morali razmisliti.

TEKST:

Preuzeto iz knjige Jorgea Luisa Borgesa *Izmišljaji*, Zagrebačka naklada, Zagreb 2000.

Jorge Luis BORGES

»Tri tumačenja Jude«

There seemed a certainty in degradation.
T. E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, CIII

U Maloj Aziji ili Aleksandriji, u drugom stoljeću kršćanske ere, kad je Basilid obznanjivao da je svemir bezumna ili opaka improvizacija svrgnutih anđela, Nils Runeberg bi s posebnim intelektualnim žarom vodio jedan od tajnih gnostičkih skupova. Dante bi mu, možda, namijenio

ognjenu grobnicu; njegovo bi se ime pridružilo popisima minornih herezi-
jarha, od Satornila do Karpokrata; poneki ulomak njegovih propovijedi,
nakićen pogrdama, sačuvao bi se u apokrifnom *Liber adversus omnes hae-
reses*, ili bi propao u požaru samostanske knjižnice, koji je progutao po-
sljednji primjerak *Syntagme*. Ali, Bog mu je udijelio 20. stoljeće i sve-
učilišni grad Lund. Ondje je 1904. objavio prvo izdanje knjige *Kristus och
Judas*, ondje je 1909. objavljeno njegovo glavno djelo, *Den hemuge
Frdlsaren*. (Ovo potonje postoji i u njemačkom prijevodu što ga je 1912.
načinio Emil Schering; naslov mu je *Der heimliche Heiland*). Prije negoli
pokušamo razmotriti navedene radove, moramo naglasiti da je Nils Ru-
neberg, član Nacionalnog protestantskog saveza, bio duboko pobožan. U
kakvom klubu u Parizu, pa čak i u Buenos Airesu, neki bi literat, zacijelo,
lako mogao preotkriti Runebergove postavke; te bi postavke, iznesene u
tom klubu, potakle površnu i jalovu raspravu o aljkavosti. Za Runeberga
one su bile ključ koji odgoneta središnje otajstvo teologije; bile su temelj
razmatranja i analize, povijesne i filološke raspre, ponosa, radosti i užasa.
Ispunile su mu i razorile život. Oni koji budu pročitali ovaj napis, moraju,
dakako, imati na umu da on samo bilježi Runebergove zaključke, a ne i
njegovu dijalektiku i njegove dokaze. Netko će primijetiti da je naš zaklju-
čak svakako došao prije »dokaza«. Tko će se, molim vas, upuštati u izvo-
đenje dokaza za nešto u što ne vjeruje ili omalovažava? U prvom izdanju
knjige *Kristus och Judas* stoji kategoričko geslo kojemu će smisao, godi-
nama poslije, čudovišno proširiti sam Nils Runeberg: *Nije samo jedna
okolnost, nego je sve što tradicija pripisuje Judi Iskariotskom pogrešno* (De
Quincey, 1857.). Nakon stanovitog Nijemca, de Quincey je iznio teoriju da
je Juda izdao Isusa kako bi ga primorao da objavi svoju božansku narav i
pokrene široki ustanak protiv rimskog jarma. Runeberg predlaže meta-
fizičko obrazloženje. On najprije umješno naglašava izlišnost Judina čina.
Napominje (kao Robertson) da za prepoznavanje učitelja, koji je svako-
dnevno propovijedao u sinagogi i činio čudesa pred tisućama ljudi, nije
potrebna izdaja jednog apostola. Pa ipak, tako se dogodilo. Pretpostavka
da je posrijedi pogreška u Svetom pismu ne dolazi u obzir; pogotovo ne
dolazi u obzir mogućnost da se u najznačajniji događaj svjetske povijesti
uplete slučajnost. *Ergo*, Judina izdaja nije bila slučajna; ona je bila predo-
dreden čin koji zauzima tajanstveno mjesto u ustrojstvu otkupljenja. Ru-
neberg dalje razvija misao: kad je Riječ postala tijelom, prešla je iz posvu-
dašnjosti u prostor, iz vječnosti u povijest, iz bezgraničnog blaženstva u
mijenu i smrt; da bi se uzvratilo toj žrtvi, trebalo je da jedan čovjek, u ime
svih ljudi, podnese istovrsnu žrtvu. Taj je čovjek bio Juda Iskariotski. Juda
je jedini među apostolima naslutio skrovitu božansku narav i užasnu

nakanu Isusovu. Riječ se ponizila dotle da je postala smrtna; Juda, sljedbenik Riječi, mogao se srozati na potkazivača (najgori prijestup što ga dopušta gnusoba) i stanara neugasivog ognja. Niži poredak zrcalo je višeg poretka; oblici na zemlji odgovaraju oblicima na nebu; mrlje na kozi zemljovid su nepromjenljivih zvijezda; Juda, na stanovit način, odražava Isusa. Stoga onih trideset srebrnjaka i poljubac; stoga dobrovoljna smrt, da lakše stekne Vječno prokletstvo. Tako je Nils Runeberg razjasnio Judinu zagonetku. Teolozi svih boja stali su ga pobijati. Lars Peter Engström optužio ga je da odbacuje ili zanemaruje, hipostatsko jedinstvo; Axel Borelius da obnavlja krivovjerje doketa koji su poricali Isusovu ljudsku narav; zagriženi lundski biskup da protuslovi trećem retku dvadeset i druge glave Evandjelja po Luki. Te raznovrsne anateme utjecale su na Runeberga, koji je djelomično preradio napadanu knjigu i izmijenio svoje učenje. Protivnicima je prepustio teološki teren i uveo posredne argumente moralne naravi. Prihvatio je da Isusu, »koji je raspolagao znatnim sredstvima što mu ih može pružiti Svemoć«, nije bio potreban čovjek da otkupi sve ljude. Ustao je, zatim, protiv onih koji tvrde da ništa ne znamo o neobjašnjivom izdajici; znamo, rekao je, da je bio apostol, jedan od odabranih koji će navijestiti kraljevstvo nebesko, liječiti bolesnike, čistiti gubavce, uskrsavati mrtvace i izgoniti zle duhove (Mt 10, 7–8; Lk 9, 1). (Čovjek kojega je ovako počastio Otkupitelj zaslužuje da mu djela tumačimo na najljepši mogući način. Pripisemo li njegovo zlodjelo gramzivosti (kako su neki postupili, pozivajući se na Ivana 12,6), mirimo se s najružnijom pobudom. Nils Runeberg iznosi suprotnu pobudu: hiperboličan, čak bezgraničan asketizam. Asket, radi veće slave Gospodnje, ponižuje i trapi pokorom svoje tijelo; Juda je tako postupio s duhom. Odrekao se časti, dobra, spokoja, carstva nebeskog, kao što su se neki, s manje junačnosti, odrekli užitka. Svoje je grijehе unaprijed smislio s užasnom lucidnošću. U preljubu obično sudjeluju nježnost i samozatajnost; u ubojstvu srčanost; u oskvrnućima i boli stanovit sotonski žar. Juda je odabrao one grijehе u kojima nema ni truna vrline. Djelovao je s gorostasnom smjernošću, smatrao se nedostojnim da bude dobar. Pavao je napisao: *Tko se ponosi, neka se u Gospodinu ponosi* (1 Kor 1,31). Juda je potražio Pakao, jer mu je blaženstvo Gospodnje dostajalo. Držao je da je sreća, baš kao i dobro, božansko svojstvo, te da ga ljudi ne smiju prisvojiti. Mnogi su otkrili, *post factum*, da u razložnim počecima Runebergovim leži i njegov neobičan kraj i da je *Den hemlige Frälsaren* puko izopačivanje ili srozavanje knjige *Kristus och Judas*. Potkraj 1907. Runeberg je dovršio i pregledao rukopis; protekle su gotovo dvije godine dok ga nije predao u tisak. U listopadu 1909. knjiga se pojavila s predgovorom (bezličnim do

zagonetnosti) danskog hebraista Erika Erfjorda i podmuklim geslom: *Bi-jaše na svijetu, i svijet postade po njemu, a svijet ga ne upozna* (Iv 1, 10). Glavna teza nije složena, ali je zato zaključak čudovištan. Bog se ponizio dotle da je postao čovjek, navodi Nils Runeberg, kako bi otkupio ljudski rod; možemo pretpostaviti da je žrtva koju je podnio savršena, i da nije obesnažena ili umanjena propustima. Svesti sve ono što je pretrpio na jednodnevno umiranje na križu bilo bi bogohulno. Tvrdnje da je bio čovjek i da nije mogao i počiniti grijeh međusobno se potiru: atributi *impeccabilitas* i *humanitas* isključuju se. Kemnitz se slaže da je Otkupitelj mogao oćutjeti umor, hladnoću, nemir, glad i žeđ. Zašto se ne bismo složili da je mogao grijehiti i odati se porocima? Čuveni ulomak: *Izrastao je pred njim poput izdanka, poput korijena iz zemlje sasušene. Ne bijaše na njem ljepote ni sjaja da bismo se u nj zagledali, ni ljupkosti da bi nam se svidio. Prezren bješe, odbaćen od ljudi, čovjek boli, vićan patnjama.* (Iz 53, 2–3) za mnoge je predoćenje raspetoga u trenutku smrti; za neke (recimo, Hansa Lassena Martensena), poricanje ljepote što je puk jednodušno pridaje Kristu. Za Runeberga to nije samo toćno pretkazanje jednog trenutka, već ćitave užasne budućnosti, u vremena i u vjećnosti. Rijeći koja je postala tijelom. Bog je dokraja postao čovjek, ali čovjek do gnusobe, čovjek do prokletstva i bezdana. Da nas spasi, mogao je odabrati bilo koju od sudbina što pletu kolebljivu mrežu povijesti; mogao je biti Aleksandar ili Pitagora ili Rurik ili Isus. Odabrao je najgoru sudbinu: bio je Juda. Bezvjerci su ga, *a priori*, držali dosadnom i zamršenom teološkom igrom. Teolozi su ga odbacili. Runeberg je u toj ekumenskoj ravnodušnosti naslutio gotovo ćudեսnu potvrdu. Bog ravna tom ravnodušnošću; Bog ne želi da se Zemljom proširi Njegova užasna tajna. Runeberg je shvatio da nije kucnuo ćas. Oćutio je da se na njega obrušavaju drevna boćanska prokletstva; sjeti se Ilije i Mojsija, koji su na brdu prekrili lice da ne vide Boga; Izaije koji se prestravio kad su mu oći ugledale Onoga ćija slava ispunja svijet; Savla kojem su oći oslijepjele na putu u Damask; rabina Simeona ben Azija koji je ugledao Raj i umro; ćuvenog ćarobnjaka Ivana iz Viterba koji je poludio ugledavši Trojstvo; Midrasa koji se groze bezboćnika što izgovaraju Šem Hameforas, Tajno Ime Boćje. Nije li ipak on kriv za to mraćno zlodjelo? Zar to nije hula protiv Duha, koja se neće oprostiti (Mt 12, 31)? Valerije Soran umro je jer je razglasio tajno ime Rima. Kakvu je bezgranićnu kaznu on sam zaslućio, zato što je oćtkrio i razglasio užasno ime Boćje? Ošamućen besanicom i vrtoglavom dijalektikom Nils Runeberg potucao se ulicama Malmoa, vapijući do neba ne bi li mu iskazalo milost da zajedno s Otkupiteljem ispašta u Paklu. Umro je od prskanja aneurizme, prvog dana oćujka 1912. Hereziolozi ga moćda

pamte. Pojmu Sina, koji je izgledao dokraja zaokružen i rasvijetljen, dodao je složena obilježja zla i nesreće.

Rasprava koja je uslijedila o gore navedenom tekstu:

Bruno: Molim vas da mi komentirate tekst koji ste pročitati. Pokušajmo ga u raspravi učiniti aktualnim s današnjeg aspekta moralnosti, odgovornosti i slobode.

Tanja: Tekst nam daje argumente da Juda nije izdajica, kao što je to uobičajeno mišljenje. Zapravo tekst nam daje argumente koji nas potiču na razmišljanje je li Juda kriv za svoju izdaju ili nije.

Bruno: Da, po jednom od autora, Juda se žrtvovao da bi božanski naum bio ispunjen, i to na najgori mogući način. Nakon svojega čina ostao je u povijesti zapamćen kao izdajica, njegovo ime se uzima kao primjer za lošeg čovjeka.

Thais: Žrtvovao se samo zato da bi se Isus žrtvovao za sve nas. Znači da bez Judine »uloge« ne bi bilo onako kako je trebalo biti.

Bruno: Cjelokupan tekst nam govori kako svaki događaj ima više strana, odnosno kako bismo sve morali promatrati s više različitih aspekata. Moramo biti svjesni da sve ima dvije strane. Svaka stvarnost ima drugačiju istinu.

Thais: Što bi bilo da Juda nije napravio to što je napravio?

Karla: Onda bi cijela povijest od Isusa bila drugačija.

Bruno: Možda bi Judinu izdaju izvršio netko drugi, pa mi danas ne bismo govorili o Judi, nego o nekome drugome.

Marina: Ne možemo reći da je Juda kriv kad je ta uloga njemu bila dodijeljena.

Karla: Kako?

Tanja: Onda ne možemo ništa sa sigurnošću tvrditi.

Karla: Po tome svi mi imamo neku ulogu.

Thais: To i jest ono: tko je uopće odgovoran za sve? Postoji li opća krivica?

Karla: Znači da si i ti predodređena za nešto?

Bruno: Možemo pitanje preoblikovati ovako: jesmo li svi mi predodređeni za određenu životnu »ulogu«? Utječemo li na tu ulogu ili je sve »zapisano«? Određujemo li posve svoju sudbinu ili ipak postoji jedan dio koji je predodređen?

Tanja: Postoji i jedan dio naše sudbine na koji mi ne možemo utjecati. Na jedan dio našeg života utječu okolnosti u kojima živimo.

Thais: Mjesto i vrijeme rođenja, odnosno življenja.

Bruno: Ivana, budući da si malo zakasnila, reci nam što misliš koja je glavna poruka ovog teksta, da vidimo slažeš li se s nama.

Ivana: Tekst nam prikazuje drugu stranu Judina lica, ako tako mogu reći.

Bruno: Da, misliš li da su naši životi predodređeni ili mi ipak imamo neku mogućnost utjecati na naš život?

Ivana: Ja mislim da život nije predodređen, ali da u jednom malom dijelu postoji, nazovimo to tako, »prst sudbine« koji nas usmjeruje na lijevo ili desno u određenom trenutku. Mislim da nam cijela budućnost nije unaprijed određena.

Thais: Dobra je stvar što mi ne vjerujemo u to da je naš život predodređen do zadnje sitnice, jer bismo se onda mogli prepusti i ne raditi ništa za vlastiti boljitak. Ali, možda je baš zapisano da mi mislimo da možemo odlučivati i da samo mislimo da možemo sami odlučivati?

Bruno: Znači da je sve predodređeno, pa i to da samo umišljamo da možemo odlučivati.

Tanja: To bi za mene bila katastrofa, ja ne želim ni pomisliti da bi to moglo biti tako.

Ivana: Mislim da se neke stvari moraju dogoditi, ali neke i ne. A kad se nešto loše dogodi, ljudi, da bi odbacili neku odgovornost, tješe sebe govoreći i misleći da je to tako moralo biti.

Thais: U tome i jest stvar. Mi moramo misliti da možemo utjecati da se ne bismo prepustili sudbini!

Bruno: Kako vi odlučujete u svom životu? Kako mislite da možete nešto odlučiti?

Thais: Odlučujemo od najmanje sitnice do toga kakvo ćemo mišljenje imati. To je ona neka sloboda koju ti nitko ne može uzeti. A samim tim što to misliš, to i postaneš. Odlučujemo od najbanalnijih stvari, npr. hoćemo li jesti crni ili bijeli kruh. Ako jedemo crni, možda i budemo malo zdraviji.

Bruno: Odlučujemo li i u slučaju velikih odluka? Možemo li sami donositi odluke koje bitno utječu na naš život?

Thais: Da, ako smo svjesni toga da moramo nešto odlučiti.

Bruno: Neki su od vas ove godine morali odlučiti kamo poslije srednje škole, neki će to trebati učiniti za godinu ili dvije. Kako odlučujete? Kako se uopće određujete prema nečemu što vam može odrediti cjelokupan budući život?

Marina: Teško pitanje. Što sve utječe na tu odluku?

Bruno: Ukoliko netko već ima plan ili želju studiranja određenog studija, možemo li sami išta napraviti da nam se želja ispuni?

Tanja: Ja sam se svim silama trudila u smjeru ostvarenja svoje želje, ali ipak nisam uspjela ostvariti svoj cilj. Ja sam bila primorana upisati nešto drugo. Nema veze. Iako izgleda da sam se prepustila, to nije istina. Jednostavno nisam imala izbora. Postoji više faktora koji mogu utjecati na ispunjenje naših želja u svemu, pa i u ovom konkretnom slučaju.

Thais: Okolnosti te upućuju i ograničavaju i tako imamo manje izbora. Da sam se rodila na nekom drugom mjestu, imala bih ili više ili manje mogućnosti biranja.

Bruno: Povežimo to s Judom. Je li on uopće mogao utjecati na svoje odluke ili su te odluke odredile okolnosti u kojima je bio? Što sve utječe na naše odluke u životu?

Tanja: Ima ljudi koji uopće ne vjeruju u sudbinu.

Bruno: Mi moramo raditi kompromise koji su u biti kombinacija prilagodbe i preživljavanja. Ponavljam pitanje, što sve utječe na naše odluke?

Thais: Unutarnji, ali kao što vidimo i vanjski faktori. Ako smo odgajani u obitelji u kojoj nas uvjeravaju da nam je škola nepotrebna, zašto bismo se mučili s učenjem, kad nije potrebno. U tom slučaju zasigurno pojedinac prihvaća mišljenje i odbacuje školu. I na taj se način i ne dovodi u situaciju u kojoj mora odlučivati na koji će fakultet i slično. Naše odluke ovisе i o ljudima koji nas okružuju. Ljudi oko nas utječu na naše mišljenje, a tako i na naše ponašanje.

Bruno: Znači na nas utječu odgoj, genetika, društvo ...

Thais: Društvo, obitelj, vlastite sposobnosti.

Bruno: Ako sve to utječe na nas, jesmo li mi uopće slobodni?

Thais: To smo u biti mi.

Ivana: Mi jesmo slobodni. Svatko od nas ima mogućnost odbaciti dio toga, okrenuti leđa i uputiti se u nepoznato. Ali, kamo bismo tako stigli? Stigli bismo nekamo, ali bismo iznevjerili ljude koji su ostali iza nas ...

Bruno: Nisam mislio na takvu slobodu. Vi sad želite na neki određeni fakultet ...

Tanja: To možda sad ne možemo ostvariti, ali ćemo možda moći za neko vrijeme.

Bruno: Da, ali pitanje je jesmo li slobodno odlučili tu našu želju ili je ta želja mogla biti predviđena, odnosno uvjetovana. Ako sve utječe na

nas, i genetika, i odgoj, i društvo, imamo li mi išta što slobodno odlučujemo?

Thais: Svi ti uvjeti, to smo mi.

Karla: Ali dokazano je da se ljudi ne rađaju agresivni.

Tanja: Po tome onda sve može biti predodređeno.

Thais: Pa čak ako i odbaciš i odeš recimo u Nigeriju. Sve to nije tvoja sloboda. Svi uvjeti skupa su predodredili da ti to napraviš. A ti, u biti to jesi. To je tvoja odluka.

Tanja: Ako mene nešto tjera, recimo ta osobina ličnosti, da napravim nešto, ja znam da me nešto tjera da to napravim. Ali, ako ja znam što je dobro, a što loše možda se neće postaviti tako kako bih trebala po svojoj osobnosti. Moramo se izboriti za svoju slobodu. Svatko se mora izboriti za svoju slobodu. Iako mislim da se mi ne rađamo slobodni.

Thais: Ne možeš uopće biti slobodan.

Tanja: Možeš biti slobodna.

Thais: Ti možeš misliti da si slobodna. Ti si takva kakva jesi. Pa čak ako sebi kažeš bit ću slobodna, odbacit ću sve, ni tada nisi slobodna. Jer je tu tvoju odluku nešto uvjetovalo.

Tanja: I kad sve odbaciš i odeš u »bijeli svijet«, tad nećeš biti slobodan, jer će te kopkati savjest što si učinila onima koje si napustila.

Thais: Ali, što će ti drugi? Npr. moja mama bi htjela da ja ostanem u Zadru i radim neki posao koji mi se ne sviđa. Mene će onda kopkati zašto je tako i neću biti pomirena sa samom sobom.

Tanja: Pa lijepo onda sve objasniš svojoj majci i ...

Thais: ... odem. Ipak, ni tad neću biti slobodna.

Bruno: U kojem dijelu svog života ste slobodni?

Thais: Ja mislim da nismo nikad.

Bruno: Dobro, pitanje je za vas koji mislite da ste slobodni!

Tanja: Mi smo slobodni misliti, odnosno imamo slobodu mišljenja.

Thais: Zašto ti tako misliš? Jesi li ti slobodna misliti ili ti je i mišljenje uvjetovano?

Tanja: Neću reći, reći ću ti kad ja to budem htjela reći. E, to je sloboda!

Thais: Ali zašto si ti to sad rekla?

Karla: Ima više razloga zašto je to rekla.

Thais: Je li nešto utjecalo na nju?

Karla: Ona je sama utjecala na sebe i odlučila da neće reći i ništa drugo.

Tanja: Misliš li da si ti utjecala na moju odluku?

Thais: Ne nužno ja, ali možda nešto ili netko drugi. Možda okolnosti i genetika ... Da si slučajno odgajana u društvu u kojem moraš glumatati neku pristojnost, možda ti ne bi palo napamet reći: »Neću reći svoje mišljenje«. To sigurno ne bi napravila da si rođena u nekom društvu u kojem to skoro pa nije moguće reći.

Ivana: Zašto bi i genetika, i odgoj, i društvo morali nužno ograničavati slobodu? Mi smo osobe kakve jesmo. Ako smo već uvjetovani tim svim uvjetima, slobodni smo napraviti neki kompromis svega toga i na taj način izražavati neku vrstu slobode. Ovdje smo ušli u krajnost definiranja slobode. Prihvatiš da si neke stvari dobila preko genetskog koda. OK, prihvatiš to kako mora biti. Možda možeš, a možda ne možeš utjecati na tu određenost, ali kako jest, jest. Svi ti utjecaji su dio nas, kao osoba. Samim činom prihvaćanja toga što imamo, što nam je dano, možemo se pomiriti sa samima sobom i krenuti dalje. Zašto bi genetika bila nekakav tvrdi okvir, možda je ono što nam omogućuje slobodu.

Bruno: Ja ću malo preoblikovati pitanja. Uzmete li u obzir i genetiku, odgoj i društvo imate li mogućnost da slobodno prihvaćate i odbijate određena mišljenja?

Thais: Lakše je reći da sve to ne utječe na nas, nego priznati da nam je sve predodređeno.

Bruno: Konkretno, danas raspravljamo o slobodi, je li moguće da ova rasprava djeluje na vaše mišljenje o slobodi? Je li moguće da neki od sugovornika djeluje na vaše mišljenje ili vi na njegovo? Jeste li slobodni prihvaćati neka druga mišljenja?

Thais: Da.

Tanja: A što za tebe znači sloboda?

Karla: Što više znaš, to si slobodnija. Jer, ukoliko posjeduješ više znanja, mislim da je veća mogućnost samostalne odluke.

Tanja: Ali opet ti utječeš na svoju odluku da prihvatiš neko mišljenje koje može biti uvjetovano različitim utjecajima na čovjeka.

Bruno: Postoji li barem maleni dio nas koji ipak slobodno odlučuje o prihvaćanju ili neprihvaćanju mišljenja.

Thais: Recimo da možda mogu odbaciti tvrdnju iz teksta koji smo pročitali. Sama slobodno odbaciti tvrdnju da Juda nije kriv. A možda je baš taj moj izbor bio uvjetovan nekim satom vjeronauka na kojem sam se ja složila s mišljenjem da je Juda kriv.

Bruno: Slažete li se s tim da produbljanjem svojeg znanja dolazimo do veće mogućnosti biranja, odnosno do veće slobode izbora između više

različitih mišljenja. Koliko utječe društvo na slobodno mišljenje? Zašto postoje različita mišljenja u istom društvu? Npr. zamislimo da nas ovdje na ovoj radionici ima pedesetak koji redovito dolaze. Koliko bi nas bilo u trenutku kad bi se u to vrijeme igrala nogometna utakmica Engleska – Hrvatska ili kad bi se negdje u gradu održavao nekakav događaj koji je medijski propagiran?

Thais: Bilo bi nas manje.

Marina: Morali bismo ugovoriti drugo vrijeme radionice.

Bruno: Možda nisam dao baš najbolji primjer, želio sam ilustrirati utjecaj mase na pojedinca. Kako se othrvati utjecaju gomile? Jer gomila je laž, kako kaže S. Kierkegaard. Jedan izvrstan primjer daje nam John Stuart Mill kad tvrdi da bi većina današnjih ljudi napravila isto što i Židovi Isusu. Ljudi su bili povedeni masom, a većina ih nije ni znala što rade. Što vi mislite, kako bi danas reagirali u istoj situaciji na istom mjestu i vremenu?

Karla: Pa, isto kao i Židovi.

Bruno: Tko je bio u pravu, većina ili oni malobrojni koji su stali na Isusovu stranu?

Marina: U pravu su bili ti pojedinci koji su se izvukli od utjecaja mase.

Bruno: Uvijek je tih pojedinaca malo, jer smo određeni i vremenom i prostorom i društvom.

Ivana: Na kraju krajeva gomila ti daje utjehu. Ako si okruženi onima koji su napravili nekakav čin kao i ti, lakše ćeš se nositi s grižnjom savjesti i eventualnim drugim posljedicama. Lakše je to nego sa još dvoje-troje ljudi biti izdvojen od grupe. Za tako nešto moraš imati jaku osobnost i jaku volju. Netko od nas rekao je da se ne bi priklonio masi te da bi odbio sudjelovati u vandalskom činu mase, ali taj je polazio od sebe i svoje osobnosti. Ali pogledaj tuđe umove, većina ljudi bi to učinila. To je činjenica. Oni bi shvatili to kao normalno, jer kad to ne bi shvatili kao normalno, za grupu ne bi bili normalni. A pojedincu se teško cijeli život boriti s strujom, biti *kontra* struje.

Bruno: Problem je individue, ako čovjek nije jaka individua neće se lako othrvati utjecaju mase. Trebali bismo mi u školama odgajati posebnosti u djeci, razvijati individue. Mlade ljude koji će razmišljati svojom glavom, koji će odbaciti globalan utjecaj medija, društva i razmisliti o svakom svojem ozbiljnijem činu. Znanje je jedna od mogućnosti stjecanja sigurnosti u sebe i othrvavanje negativnom utjecaju mase.

Thais: Prije tog znanja ti moraš imati bar malo inteligencije i volje za znanjem. Nije samo znanje uvjet.

Karla: Moraš i imati mogućnost doći do znanja.

Bruno: Drugo je pitanje što danas većina ljudi ima mogućnost doći do različitih potrebnih i manje potrebnih informacija. Problem je što se danas na nas vrši ogroman medijski pritisak. Ukoliko ne napravimo kritički odmak od tog pritiska i utjecaja, postajemo robovi medija.

Thais: Možda mi nismo svjesni tog pritiska i utjecaja, kao što u srednjem vijeku ljudi nisu bili svjesni utjecaja koji su na njih vršile crkvene i svjetovne vlasti. Nije dovoljno da je nama znanje lako dostupno, nego i u želji pojedinca da dođe do tog znanja.

Bruno: Mi jesmo slobodniji od ljudi tog vremena, ali mi smo danas pod utjecajem globalnih korporacija koje na nas utječu preko medija. Najlakše je jednostavno se uklopiti u masu i zbog toga ljudi to rade. Zbog toga većina ljudi i sačinjava masu.

Tanja: Nisu svi pod utjecajem mase.

Karla: Mi sad promatramo masu samo s negativne strane.

Bruno: Istina je, masa može biti pozitivna, samo je to rjeđi slučaj.

Karla: Moramo razlikovati masu od skupine ljudi. Skupina ljudi je zajedno jer ima neki cilj, dok je masa stvorena pod vanjskim utjecajima.

Ivana: Možemo mi biti zavedeni i dobrim stvarima. Recimo volontiranje, čuješ kako je to super i sam počneš misliti kako je to super. Prihvatiš volontiranje na nekom udaljenom mjestu i odeš tamo a da u biti znaš kamo ideš. Želim reći da nema neke velike razlike između negativnog i pozitivnog utjecaja. Ako je nešto pozitivno, ne znači da je to vođeno od skupine ljudi koji su dobri, pametni, individue ...

Tanja: Ali će na taj način napraviti nešto pozitivno.

Ivana: Da, samo želim reći da se može biti zaveden i s dobrim ciljem.

Karla: Sve je manipulacija. Od same škole koje te uči da ne smiješ kasniti na sat, pa ti određuje raspored dnevni i tjedni. Ne smiješ ono što misliš.

Tanja: Sve nas to uči na život u kojem nisi slobodan. Zar nije žalosno da nismo ni toliko slobodni da kažemo da nam to ne odgovara?!

Thais: Žalosnije je to što mi nismo svjesni da nam to ne odgovara!

Tanja: Jesmo!

Thais: Možda ti jesi, ali društvo u globalu nije!

Tanja: Nisu svi, ali jesu neki.

Ivana: Često je slučaj da nismo svjesni svojih sloboda, uopće. Uzet ću primjer same sebe. Ja se sad moram odlučiti za određeni fakultet. Imam slobodnu volju upisati se kamo god hoću i studirati što god hoću. S jedne

strane mi je pritisak od roditelja, jer bi oni htjeli nešto od mene, društvo bi htjelo nešto od mene na način na koji me poznaje kao osobu, ja bi htjela nešto od sebe. Ne znam! Nisam ni svjesna slobode oko sebe, sav ovaj pritisak oko mene nije ništa drugo nego dobra namjera, ali sloboda biranja je dana meni. Moja je odgovornost, moja je odluka. Slobodna sam, ali toga nisam svjesna radi tih nekih dobronamjernih savjeta. Mi sami dozvoljavamo ljudima oko nas da imaju ili nemaju očekivanja od nas, sve ovisi kako smo se predstavljali u društvu. To nije ništa zlonamjerno. Sami sebi postavljamo ta očekivanja, a da nismo ni svjesni toga. Ali mi i ne moramo ići putem koji se od nas očekuje, mi možemo napraviti i zaokret. Možemo prevladati vlastita očekivanja i krenuti u drugom smjeru.

Thais: Poznam jednu djevojku koja je bila kroz cijelo školovanje usmjerena humanističkim predmetima i u njima je briljirala. Osim toga, imala je vrlo kvalitetan glas, pa je čak planirala i na glazbenu akademiju. U četvrtom razredu srednje škole pala je kemiju. Nakon toga je upisala kemiju i sad je vrlo uspješan student kemije. Ona je sama provjeravala svoje mogućnosti. Imala je hrabrosti to napraviti. S druge strane, imamo ljude koji su u trećem razredu osnovne najbolji u nečemu i radi te svoje izvrsnosti u tom određenom predmetu cijeli život ostaju u istom usmjerenju.

Ivana: Zato trebamo osloboditi sami sebe da budemo slobodni.

Bruno: Kako onda odrediti što bi vam bilo zanimljivo i dobro raditi u životu?

Thais: Tako da moramo vidjeti jasno svoje mogućnosti.

Bruno: Sve mogućnosti jesu otvorene, ali nas život prisiljava na kompromise.

Thais: Trebalo bi shvatiti koje su moguće mogućnosti.

Bruno: Ako se već odlučite za nešto i briljirate u tom području. Normalno mislimo na uspješnost koja ne mora biti medijski popraćena. Zadovoljnost sa samim sobom i uspješnost u poslu. Što mislite, biste li na posve suprotnom poslu mogli biti isto tako zadovoljni, pa i uspješni? Naravno, ako biste se trudili istom takvom energijom i upornošću.

Tanja: Možda, ako imate hrabrosti.